

DRIEPAS

Verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo
Jaargang 26 **nr. 3** **november 2009**

In dit nummer:

**250 jaar
geleden:
De zeven-
jarige oorlog**

**In gesprek
met:
H.J. Blom**

**De Hooge Zorg
te Groessen**

**Op zoek naar
de Paviljoens-
haven**

www.hkdgl.nl

Inhoud Driepas November 2009:

In gesprek met: H.J. (Henk) Blom 9
Een gesprek met vertrekkend gemeentesecretaris Henk Blom.

"De Hooge Zorg" te Groessen 12

Verder in dit nummer:

Inhoudsopgave	2
Bij de voorpagina	2
Voorwoord	3
Colofon	3
250 jaar geleden: De zevenjarige oorlog	4
Het ambt van gemeentesecretaris	7
Rectificatie	8
Oproep	18
Op zoek naar de Paviljoenshaven	19
Verenigingsnieuws	21
Jaarprogramma	22
Wij stellen aan u voor	24

Bij de voorpagina

Allerheiligen en Allerzielen

Allerheiligen of feest van alle heiligen, is een christelijke feestdag waarop alle heiligen van de rooms-katholieke kerk gezamenlijk worden vereerd en herdacht. Het feest wordt sinds de negende eeuw gevierd op 1 november.

Allerheiligen en Allerzielen (2 november) zijn de dagen waarop in de rooms-katholieke kerk de onderwerpen dood en leven na de dood aan de orde komen. De voorbereidingen voor beide feesten vinden vaak plaats op Allerheiligenavond. Allerheiligenavond wordt in het Engels Halloween genoemd. In Engeland heeft Halloween zich sinds de reformatie in de zestiende eeuw als wereldlijk feest verder ontwikkeld en nadat het door kolonisten naar Amerika was overgebracht, heeft het zich de laatste decennia van daaruit weer over Europa verspreid. Met de kerkelijke feesten heeft het huidige Halloween niets meer te maken.

Geschiedenis

De Byzantijnse kerk kende in de vierde eeuw al een gedenkdag op 13 mei voor alle heilige martelaren. Deze dag werd waarschijnlijk in de zevende eeuw in de rooms-katholieke kerk overgenomen. In de achtste eeuw werd de dag uitgebreid tot feestdag voor alle heiligen. Paus Gregorius IV riep deze dag in 837 uit als algemene en officiële rooms-katholieke gedenkdag voor alle heiligen en stelde de datum vast op 1 november. Omdat de protestantse leer heiligenverering afwijst, wordt Allerheiligen in de protestantse kerk niet gevierd.

Bij de kerkelijke viering van Allerheiligen wordt het thema van het einde der tijden behandeld. Er worden missen opgedragen aan alle heiligen en kerkhoven bezocht. Het leven van de heiligen die in de hemel verblijven wordt herdacht en als voorbeeld gesteld voor een goed christelijk leven. Het feest dient samen met Allerzielen om het doodsbesef te versterken, het geloof te verdiepen en te wijzen op de verbondenheid van de gelovigen met de doden.

Op de avond vóór en de middag en avond ván Allerheiligen worden voorbereidingen getroffen voor het feest van Allerzielen (2 november). In alle rooms-katholieke streken worden de kerkhoven schoongemaakt en met bloemen versierd.

Bron: Meertens Instituut

Literatuur: Knipselarchief Meertens Instituut.

L. Brinkhoff e.a.(samenst. en red.), *Liturgisch woordenboek* (Roermond/Maaseik 1958-1962).

J. Küster, *Wörterbuch der Feste und Bräuche im Jahreslauf* (Freiburg im Breisgau 1985).

Geachte leden, abonnees,

Voor u ligt al weer de derde Driepas van de 26e jaargang en we verwachten dat u inmiddels enigszins gewend bent aan de nieuwe vorm.

De redactie heeft weer behoorlijk moeten schuiven met de veelheid aan artikelen om een gevarieerd nummer uit te brengen.

Door uw betrokkenheid is het voor ons als bestuur en redactie een plezier om iedere keer weer een keuze te maken uit de verscheidenheid aan aangeboden bijdragen en juist door die betrokkenheid is het voor ons eenvoudiger om schrijvers te benaderen die voor ons een artikel willen schrijven.

Dit nummer is het laatste in het Jaar van de Tradities en in dat kader wil ik nog uw aandacht vragen voor ons symposium van dit jaar. Zie de kalender achterin waar ook de eerste activiteiten voor 2010 al weer vermeld zijn.

Verder zijn we druk aan het uitbreiden van de website met nieuwe mogelijkheden zoals het digitaal beschikbaar stellen van de eerste nummers van de Driepas. We werken nog aan een betere leesbaarheid en dan zullen geleidelijk oude nummers worden toegevoegd.

Ook werken we nog aan een jeugdpagina voor bijvoorbeeld scholieren die materiaal zoeken om een werkstuk te maken. Hiervoor zouden we graag in contact komen met jongeren die geschiedenis willen gaan studeren en bereid zijn mee te denken over vorm en inhoud. Kent u zo iemand? Dan horen wij dat graag!

We wensen u veel leesplezier.

G. van Hunen
Voorzitter.

Driepas is een uitgave van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo en verschijnt drie of vier maal per jaar.

Losse nummers € 2,50

Driepas is een begrip uit de bouwkunst: drie elkaar snijdende cirkels die samen een driehoek vormen, veelvuldig toegepast in gotische kerkvensters. In profane zin gebruikt als symbool voor de samenwerking van de kerkdorpen Duiven, Groessen en 't Loo.

Redactieadres:

redactie@hkdgl.nl of
Eilandplein 302
6922 ER Duiven

Redactie:

K. van den Brink
F. Boekhorst
H. Degen
T. Kooy

Bestuur:

bestuur@hkdgl.nl

Voorzitter:

G.H. van Hunen (0316-52 73 66)

Secretaris:

H. Degen (0316-26 18 48)

Penningmeester:

T. Kooy (0316 -26 70 99)

Rabobank 315407484

Postbank 4923697

Public Relations:

G.H. van Hunen

Lid:

Edith de Geest

Secretariaat:

secretariaat@hkdgl.nl of
Eilandplein 302
6922 ER Duiven

Oplage: 325 stuks

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost €13,00 per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap € 5,20 extra per jaar. Een abonnement op alleen de Driepas kost € 6,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven, Zevenaar en Westervoort betalen € 3,50 als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk voor 1 december van het lopende jaar. Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

ca. 250 jaar geleden: De Zevenjarige Oorlog

Veel mensen hebben herinneringen aan de jaartallen die ze in de lagerschooltijd moesten leren. Talloze politieke feiten, waaronder de oorlogen die de Republiek voerde, hadden een vaste plaats in de leerboeken voor vaderlandse geschiedenis. Eén oorlog werd echter niet vermeld: de Zevenjarige, die van 1756 tot 1763 werd uitgevochten. Toch raakte juist die oorlog het leven in Duiven en omgeving veel gevoeliger dan bijvoorbeeld de Engelse zeeoorlogen, die we wél in ons geheugen moesten prenten. Hoe is dat te verklaren?

De oplossing is eenvoudig. Duiven, Groessen en Loo behoorden tot het Pruisische grondgebied. En al lag de brandhaard van de door de Pruisen uitgelokte oorlog in het oostelijk deel van zijn territorium, het hele land raakte er bij betrokken. En wel in veel ernstiger mate dan bijvoorbeeld het gewest Gelderland van de zeeslagen van De Ruyter en Tromp te lijden kreeg.

Koning Frederik II van Pruisen, die van 1740 tot 1786 regeerde, meende niet genoeg te hebben aan zijn territorium. Het is hier niet de plaats om in te gaan op zijn gecompliceerde karakter, dat door vele factoren is beïnvloed, zoals onprettige jeugdervaringen en zijn bewondering voor de ideeën van Voltaire. De landhonger richtte zich onder andere op Silezië en Saksen. Bij zijn dood was Pruisen ongeveer anderhalf keer zo groot als bij zijn aantreden. 1) In hoeverre de eretitel "de Grote" met recht aan zijn naam is toegevoegd, zal door strategen anders worden beoordeeld dan door pacifisten. En zelfs de krijgskundigen zullen moeten toegeven dat toevalsfactoren enkele malen de Pruisische zaak zeer hebben begunstigd. 2)

Hoewel de strijd dus was ontbrand in het oosten, waar Frederiks leger in 1756 zonder oorlogsverklaring Saksen binnenviel, werd het gehele Pruisische grondgebied al spoedig belaagd door een coalitie, bestaande uit Oostenrijk, Rusland, Zweden, Frankrijk en enkele kleinere vorstendommen. Doordat deze woelingen samenvielen met koloniale oorlogen, waarbij onder andere Engeland, Spanje en Portugal waren betrokken, kan men eigenlijk van een wereldoorlog spreken. Wij willen het vizier echter hoofdzakelijk op de gebeurtenissen in de Liemers richten.

Vanuit Kleef waren in maart 1757 nog sussende berichten gekomen. er is wel sprake van de aanstaande doormars van een groot leger, maar ongetwijfeld zullen de overheden afdoende maatregelen nemen om de overlast zo dragelijk mogelijk te maken. Spoedig bleek echter dat de regering haar toezeggingen niet kon waarmaken. Wezel ging een belangrijke strategische rol spelen, om Kleef werd meermalen gevochten, Franse troepen bezetten het Pruisische land en het bleek geen lieverdjes te zijn. Aan voedsel, onderdak en foerage eisten ze zoveel dat het voor de bepaald niet in rijkdom levende

bevolking niet op te brengen was.

Telkens nieuwe schattingen werden opgelegd, maar lang niet altijd konden ze worden gehonoreerd, want geld was schaars – men had met de normale jaarlijkse belasting al moeite genoeg – en de producten van landbouw en veeteelt waren evenmin toereikend om de bezettingsmacht tevreden te stellen. Veelzeggend is een document uit augustus 1757, waarin sprake is van terugkeer van gevluchte onderdanen.

Pruisische officier (<http://www.historische-uniformen.de/hauptseite.htm>)

Het strijdtoneel golfde heen en weer en daarmee de overlast die de bezettende macht teweegbracht. De Kleefse Zwanenburcht, het trotse hart van het oude hertogdom, werd tot twee keer toe door de Fransen ingenomen. Op 3 oktober 1760, toen de Fransen er als een muis in de val zaten, was er zelfs de dreiging van het opblazen van het kasteel, maar dit onheil kon worden afgewend. Van de talloze bewaard gebleven jobstijdingen geven we hier een paar voorbeelden. Eind januari 1761 kregen de plaatselijke besturen in de Kleefse gebieden bevel de achterstallige belastinggelden vóór 8 februari aan de "Ober-Steuer-Casse" af te dragen. Anders is de kans groot dat het Franse leger korte metten komt maken. Van een op 18 maart opgelegde impost blijkt op 22 april nog niets te zijn betaald. Binnen drie dagen moet alles binnen zijn. Op 21 mei 1761 wordt

weer een nieuwe belasting ingevoerd, namelijk op het vette en ter vetweiding op de weilanden gedreven vee. De tarieven lopen van 1 tot 3 daalder per stuk. 3)

Niet alleen met geld en goed moesten de inwoners van Pruisen boeten voor de vermete houding van hun koning. Er werden ook hand- en spandiensten opgelegd. Boeren werden gewongen met paard en kar voor de Fransen te werken, arbeiders met schoppen en ander gereedschap. Dit speelde vooral in de perioden april 1756 – eind 1758 en 1761 – 1762. Het ging om versterking van de vesting Wezel, aanleg van andere militaire objecten en ook om vervoer van onder andere hooi, stro, graan en wapentuig. Verschillende mannen en paarden hebben door ziekte, honger of uitputting de dood gevonden. De bereidwilligheid tot medewerking nam dan ook zienderogen af en ernstige spanningen waren het gevolg.

De plaatselijke bestuurders wilden weliswaar de belangen van de inwoners zoveel mogelijk behartigen, maar ze waren ook aangewezen als uitvoerders van de orders van militaire zijde. De legerleiding maakte korte metten met foejjes om de diensten te ontduiken. Er moesten bijvoorbeeld nominale lijsten van de beschikbare werkrachten worden ingediend, opdat niemand buiten schot bleef.

Voor Duiven, Groessen en Loo zijn, zij het soms in andere bronnen dan men zou verwachten, wat concretere gegevens bewaard gebleven. Vanuit Wehl zijn vóór de aanvang van de oorlog enkele malen, in 1750 en 1752, mensen voor hand- en spandiensten naar Groessen gezonden. In 1753 moesten de Wehlse paardenhouders spandiensten verrichten in Groessen, Lobith, Elten of in de eigen plaats. Men zou kunnen aannemen dat rond Groessen bepaalde activiteiten plaatsvonden, wellicht te vergelijken met het graafwerk voor de O.T. in de tweede wereld oorlog.

De dijkgraaf van de Liemers maakte op 18 juni 1757 bekend dat de aardschouw over de Rijndijken tot 12 juli en over de IJsseldijken tot 13 juli is uitgesteld vanwege de veelvuldige diensten waarmee de ingezetenen zijn opgezaald. Ze krijgen dus wat meer tijd om de dijkvakken in orde te brengen. Zo zijn er, alleen al in het waterschaparchief, verscheidene bewijzen van de oorlogsoverlast te vinden. Om er nog één te noemen, op 23 mei 1760 maakte het polderbestuur bekend dat de ervendag te Oud-Zevenaar op 19 mei niet heeft kunnen plaatsvinden vanwege het onverwachte binnenvallen van een sterk detachement Hannoveraanse troepen. (Hanover stond onder de Britse koning en als zodanig aan de zijde van de Pruisen.) Men wil nu op 9 juni vergaderen. 3) Uit de kerkrekening van Duiven over 1758 blijkt dat men, vanwege de onveilige weg, de benodigde hosties ditmaal niet in Emmerik, maar in Arnhem heeft gekocht. 4)

Vast staat wel dat de bevolking niet bij machte was de extra belastingen op te brengen. Ook de geëiste levering van goederen en voedsel aan de militaire bezetting ging de draagkracht te boven. Er moesten kapitalen worden opgenomen. Na afloop van de oorlog heeft het vele tientallen jaren geduurd voor de laatste termijn was afgeost. Concreter gezegd: dat was in 1853. De Vereniging van Geërfden in het Ambt Liemers, die de afwikkeling van deze kwestie op zich had genomen, zou al eerder een punt achter de onverkwikkelijke schuldenlast hebben kunnen zetten, als de troebelen van de Franse Tijd de hypotheekbedragen niet nog eens flink omhoog hadden gestuwd. Welbeschouwd ging het hier om landslasten in plaats van regionale schulden, maar de sluwe politici schoeven elkaar de bal toe. Pruisen had de enclaves afgestaan en wilde van de schulden niets meer horen; Nederland wenste ten aanzien van de pas verworven gebieden met een schone lei te beginnen. De kwetsbare ligging van de Liemers in de grensstreek bleek weer eens negatief uit te pakken.

Teruggaand naar de Zevenjarige Oorlog blijkt dat behalve de heffing van verschillende buitengewone belastingen en de veelsoortige leverantieplichtingen aan de bezettingsmacht ook de normale fiscale druk hoger ligt dan voorheen. We zien dat bijvoorbeeld uit de administratie van de kerk van Loo. De uitgaven aan schatting lagen het hoogst in de periode 1753 – 1767, terwijl de ontvangsten uit onroerende goederen in de oorlogsjaren gemiddeld 16 % lager waren dan in de jaren ervoor en erna. 5) De ellende van de oorlog werd vooral voor de boerenbevolking aanzienlijk vergroot door de ongunstige weersomstandigheden. Het begon met een aardbeving en vele naschokken in 1756. De winter 1756 – 1757 werd gekenmerkt door langdurige strenge vorst. Toen na acht weken in februari de dooi inviel, ontstond op veel plaatsen schade door ijsgang en een groot gebied kwam onder water te staan. 6) In 1758 werd de streek geteisterd door zware overstromingen, besmettelijke ziekten en veesterfte. Er werden woekerprijzen voor hooi geconstateerd, waardoor de boeren die hooi leverden en het zelf moesten aankopen haast tot de bedelstaf werden gebracht. Dit leidde tot de maatregel dat de prijs per 1000 pond goed hooi op 5 rijksdaalder werd vastgesteld. Op oudejaarsdag van dat jaar kwamen de belastingontvangers in Emmerik bijeen om te overleggen wat men kon doen ter behartiging van de belangen van de getroffen inwoners. De herfst van 1760 was uitzonderlijk nat: drie weken lang regende het. Het is duidelijk wat dat voor de oogst en voor de toestand van de onverharde wegen betekende. Enkele tijdelijk geslagen bruggen werden door zware stormen vernield. Tijdens het onstuimige voorjaarsweer van 1761 moesten verscheidene dijken het ontgelden. Bij Loo en Westervoort werden nieuwe waaien geslagen. Nog in augustus werd het

herstel der dijken bemoeilijkt: de plaatsen waar men aarde placht te halen stonden nog blank en de zware oorlogsdiensten dirigeerden de boeren bovendien naar elders. 7)

Door het noodweer was ook de "zandweg" – de doorgaande route van Westervoort naar Zevenaar – onbruikbaar geworden. Op het Gelders gebied (Westervoort) had men voldoende mogelijkheid tot snel herstel van de straatweg, maar de Pruisische plaatsen Duiven, Groessen en Zevenaar, die onder de oorlog gebukt gingen, waren niet bij machte iets te ondernemen. Een jaar later was de weg nog steeds onbegaanbaar. 8)

De uitputting, waaraan de inwoners van het ambt Liemers een aantal jaren waren blootgesteld, viel bij de oorlogvoerende mogendheden langzamerhand eveneens te bespeuren. Zag men eindelijk in dat oorlog zelden een echte winnaar oplevert? Op 15 februari 1763 werd op kasteel Hubertusburg in Saksen de vrede getekend. Vijf dagen eerder waren de koloniale zeeoorlogen al beëindigd in de Vrede van Parijs. Pruisen was er slecht aan toe. Ontelbaren hadden de oorlog met de dood moeten bekopen. Heel wat ondernemers, beroofd van hun broodwinning door de stagnerende handel, hadden in ande-

re landen hun geluk beproefd; het bevolkingscijfer was aanzienlijk teruggelopen. Vanuit de Republiek der Verenigde Nederlanden kreeg Pruisen leningen aangeboden om het land weer op te bouwen.

En als ik tenslotte mag teruggrijpen op mijn opmerking aan het begin: vreemd toch dat de Liemerse jeugd wel de oorlogen van De Ruyter en Tromp leert, die zich ver van hier afspeelden, maar niets hoort over de offers die de bevolking van het eigen woongebied zeven jaar lang heeft moeten brengen.

J. Th. M. Giesen, Zevenaar

Noten

1. Zie bijv. Hans-Joachim Schoeps, *Preußen, Geschichte eines Staates*. Frankfurt/M. 1975, p. 62 – 100.
2. Iets dieper wordt hierop ingegaan in mijn artikel "De Zevenjarige Oorlog en zijn gevolgen voor Liemers en Nederrijn", *Jaarboek Achterhoek en Liemers* 2009, p. 137 – 147.
3. Oud archief Zevenaar en ambt Liemers, inv. nr. 1142.
4. Parochiearchief Duiven, inv.nr. 74.
5. Parochiearchief Loo, inv. nr. 33.
6. J.W. van Petersen, *De Waterplaag*, Zutphen 1978, p. 93 – 95.
7. Archieven Polderdistrict Rijn en IJssel, inv.nr.861.
8. J.W. van Petersen, *Reizen is tol betalen*, Aalten 2002, p. 148.

Vivare

Vivare zorgt voor wijken met toekomstwaarde door duurzaam nieuw te bouwen en te renoveren.

Vestiging Duiven
Visserlaan 1
Postbus 5399
6802 EJ Arnhem
Tel (0316) 25 14 01
Fax (0316) 25 14 06
duiven@vivare.nl

